

NIEUWSBRIEF STICHTING 'DE GRIJPVOGEL'

Correspondentieadressen: Bovenweg 32, 8422DH Nijeberkoop en info@stichtingdegrijpvogel.nl

Nummer 08

Nieuwsbrieven van de Stichting 'De Grijpvogel' beogen geïnteresseerden te informeren over wetenswaardigheden in het licht van het doel van de stichting en over onder handen zijnde initiatieven respectievelijk projecten.

Ik stel het op prijs dat er naar hartenlust op de inhoud wordt gereageerd en er bestaat geen enkel bezwaar tegen dat de nieuwsbrieven ook worden doorgestuurd aan andere (potentieel) geïnteresseerden.

Frans Wuijts

ENKELE BERICHTEN

- **De spreuk 'Iuste iudicate filii hominum'.**

In de 5^e nieuwsbrief van juli 2012 maakte ik melding van het terugvinden van deze spreuk ('Oordeelt rechtvaardig, Gij mensenkinderen') in het kleine ketelhuis van de gymzaal aan de Weemeweg in Oosterwolde. De spreuk sierde indertijd de gevel van het oude gemeentehuis. Na de verbouwing daarvan was de spreuk jarenlang uit het zicht en ook letterlijk verdwenen. Buitendienstmedewerkers Melle de Boer en Piet Hof bleken zich erover te hebben ontfermd.

Samen met Karst Berkenbosch werkt de stichting aan een idee voor herplaatsing van deze spreuk bij het nieuwe gemeentehuis.

- **Financiering herstel van de gevelstenen**

De Stichting 'De Grijpvogel' doet voorzichtige pogingen in de richting van enkele regionale fondsen om te onderzoeken of het herstel van de gevelstenen past binnen hun donatiebeleid. Ook wordt er nagedacht over andere manieren om aan geld te komen voor de restauratie ervan. Vanwege allerlei besparingen op de overheidsuitgaven, zoals beperking van subsidies voor kunst en cultuur, moet er met de nodige creativiteit ook naar andere oplossingen worden gezocht dan de gebruikelijke subsidies. In de afgelopen tijd raakt in dit verband een nieuwe methode in zwang, de zogeheten 'crowd funding'. Ik vertaal dat begrip met 'geld werven onder mensen die warm lopen voor een interessant project'. Ik noem het ook wel een manier om aan 'warm geld' te komen. In de komende tijd probeert de Stichting 'De Grijpvogel' een goede, zorgvuldige manier hiertoe uit te dokteren.

- **Op zoek naar sporen van Anno Smith (Leeuw. Courant 10 oktober 2012)**

LEEWARDEN - Kunsthistoricus Jaap Ekhart is op zoek naar werk van de Groninger bouwkeramist Anno Smith. Smith (1915-1990) is in Groningen de meest productieve keramist van de wederopbouwperiode geweest, zegt Jaap Ekhart. „Er zijn in Groningen hele wijken waar boven iedere portiek een werkje van hem zit." Friesland is nog goeddeels onontgonnen gebied voor Ekhart. Toch heeft Smith ook hier verschillende opdrachten uitgevoerd, zoals de 'Boom der kennis' in wijkcentrum de Kempnaer in Heerenveen.

Anno Smith is de pottenbakker/keramist van zeker 16 gevelstenen in onze gemeente met het Wapen van Ooststellingwerf. Hij overleed in de stad Groningen in 1990.

- **Fries-Stellingwerfse wortels van staatssecretaris Halbe Zijlstra?**

In vroeger tijden leefde het oude Friese volk in een ruimer gebied dan de huidige provincie. Dit gebied reikte hoofdzakelijk 'van het Zwin tot de Weser', misschien zelfs tot onder in Denemarken. Ook in Engeland hebben diverse Friese stammen gewoond. De verwantschap tussen het Engels en de (Oud-)Friese taal is vaak opvallend. Daarvan zijn er diverse voorbeelden zoals woorden als *kaai*, *swiet* en *tsiis* (of *key*, *sweet* en *cheese*), die nogal eens worden aangehaald.

Rond het jaar 790 na Chr. vond in opdracht van Karel de Grote de optekening plaats van het van generatie naar generatie mondeling doorgegeven gewoonterecht van dit Friese volk: de Lex Frisionum. De Lex Frisionum omvat voornamelijk strafrecht. Een enkele bepaling, bijvoorbeeld Titel VI, heeft betrekking op het huwelijksrecht. Hier en daar zijn er Christelijke invloeden in deze in het Latijn geschreven Friese wet te bespeuren. Titel VI artikelen 23 en 24 bevatten enkele interessante teksten.

- Art.23: 'Qui harpatorem, qui cum circulo harpare potest, in manum percusserit, componat illud quarta parte maiore compositione, quam alteri eiusdem conditionis homini. Aurifici similiter'.

(Wie een harpspeler, die in een kring mensen kan harpspelen, op de hand slaat, boet met een vierde grotere boete, als bij een andere man van dezelfde stand. Een goudsmid evenzo.

- Art.24 : 'Feminae fresum facienti similiter'(Een vrouw, die *fresum* [Friese wollen stof] maakt, evenzo).

Het is dus opmerkelijk dat het verwonden van een harpspeler (harpator), een goudsmid of een weefster de boete verhoogde met een kwart. Kunstenaars hadden blijkbaar extra bescherming. (Wlemar deel VI art. 23 & 24).

Staatssecretaris Halbe Zijlstra is in Oosterwolde geboren op 21 januari 1969. Zou hij ooit gehoord hebben van de bijzondere rechtspositie van kunstenaars in oude Friese tijden? Het valt te vrezen als we kijken naar zijn bezuinigingsbeleid. Het lijkt er op dat kunstenaars van hem in deze krappe tijden niet die *extra* bescherming kunnen verwachten, zoals dat blijkens de Lex Frisionum vroeger wel het geval was.

In de loop van het voorjaar van 2009 ontdekte dr. Oebele de Vries, als historicus verbonden aan het Fries Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen, bij toeval in een waarschijnlijk begin 15^e eeuwse kopieboekje, dat wordt bewaard op het Gelders Archief in Arnhem, een afschrift van het Middeleeuwse Landrecht van Stellingwarf. In de tien daarin omschreven rechtsregels komen echter geen uitzonderingsrechten voor kunstenaars voor.

OORSPRONG EN BETEKENIS VAN DE GRIJPVOGEL VOOR DE STELLINGWERVEN: vervolg van de speurtocht

In de vorige nummers heb ik me afgevraagd wat het beeld van de grijpvogel of griffioen in wezen betekent en of dit beeld mensen in de huidige tijd (nog) iets heeft te zeggen. Zo beschreef ik iets over sagen en volksvertellingen waarin de grijpvogel voorkomt en onder andere enkele voorbeelden uit de vroege Nederlandse literatuur (Jacob van Maerlant en Roemer Visscher). Ik vroeg me af of de griffioen slechts een fantasiewezen is of misschien een afbeelding van een wezen dat wij in onze huidige tijd niet (meer) kunnen waarnemen en mensen in vroeger tijden (nog) wel.

Ik ga nu met het beeld van de griffioen langzaam aan verder terug in de tijd. Dan is het voor mij boeiend om te zien hoe men er in steeds vroeger tijden met een ander soort bewustzijn betekenis aan heeft gegeven. Van het huidige 'het er vrijwel geheel

aan voorbijgaan', via een 'nominalistische' kijk (het woord 'grijpvogel' slechts beschouwen als een *naam* voor een fantasiewezen, een fabeldier), via sagen, volksvertellingen en eerste natuurwetenschappelijke inzichten steeds verder terug naar een oorspronkelijk 'realisme' ('beeld van een geestelijke werkelijkheid'). Dan lijkt het er op dat mensen er in de loop van de geschiedenis met een steeds minder 'aards' bewustzijn naar hebben gekeken: met een via mythisch en magisch naar een soort archaisch of dromend oerbewustzijn. Dit althans volgens bepaalde geesteswetenschappelijke theorieën.

We kunnen dan zien dat de grijpvogel hierin het karakter lijkt te krijgen van een voor de toenmalige mensen werkelijk bestaand wezen. Maar dan wel heel anders dan wij tegenwoordig met onze eigen zintuigen kunnen waarnemen. In de huidige tijd komen we bijvoorbeeld volgens de Amerikaanse paleontoloog John "Jack" R. Horner (1946) 'niet verder' dan de veronderstelling dat de mythe van de griffioen, die in de Oost-Aziatische woestijnen goudzoekers aanvalt, gebaseerd zou kunnen zijn op skeletten van de dinosauriërsoort *Protoceratops*. Deze hadden eveneens een vogelachtige kop met een snavel. Ik denk dat hij zich vergist, omdat naar mijn inschatting de griffioen een wezen was dat 'slechts' als een geestelijke gestalte voor oude ingewijden 'zichtbaar' was. Verderop meer daarover.

Twijfel of zekerheid

Zoals gezegd, was *Roemer Visscher* er in het begin van de 17^e eeuw al duidelijk over: "Een Griffioen, voor met Arents vleughelen, klauwen en beck; ende achter met het lijf van een Leeuwe: *'t welck in't wesen niet en is, noch oock in de wercken der natueren niet ghevonden en wordt: maer versiert tot een Metaphora (een 'zinnebeeld')*).

Jacob van Maerlant hield echter in de 13^e eeuw nog een slag om de arm. Hij beschreef de grijpvogel vooral 'van horen zeggen'.

Zoals: *'In Skythia, hoor ik berichten, dat in het land van India ligt, leest men dat zulke vogels bestaan'. Hij verwijst in dit verband naar de Middeleeuwse kardinaal Jacob van Vitry (ca. 1160/70 – 1240). 'De grifis of griffioen is volgens Jacobus van Vitry een angstaanjagende vogel. Griffioenen zijn zo groot dat ze gewapende mannen kunnen doden. Hun klauwen kunnen - net als hoorns - ge- worden als drinkbeker. Deze vogels komen voor in Skythia, een gebied niet ver van India, waar ze op een ontoegankelijke plaats goud en edelstenen bewaken'.*

(De Scythen of Skythen waren een Indo-Europees nomadisch volk van Iraanse afkomst dat vanaf ca. 800 v.Chr. leefde op de steppen van Centraal-Azië en dat zich van daaruit richtte op de gebieden aan de Zwarte Zee).

Mensen dringen er zelden door, want zodra deze monstervogels een mens zien, storten ze zich op hem en doden ze hem, als waren zij door God geschapen tot bestraffing van de hebzucht. Er leeft in dat land een volk van eenogen, de Arimaspen, die de griffioenen bevechten en hun de smaragden ontroven die ze bewaken en die daar meer waard zijn dan alle andere edelstenen'.

(In de beeldende kunsten komen de Arimaspen, gekleed als rijke Aziaten of als barbaren en strijdend met de griffioenen, voor vanaf de 4e eeuw v Chr., vooral op Atheens vaatwerk, dat voor export naar de kusten van de Zwarte Zee bestemd was). 'Wie dit na wil lezen kan het beschreven vinden in de Glosse (kanttekeningen) op de boeken van Mozes: griffioenen zijn vogels met vier poten en met de vleugels en kop van een arend, maar zo veel groter dan arenden dat hun voorkomen elke beschrijving tart. Van achteren lijken ze op leeuwen. Monsters zoals deze komen naar verluidt ook veel voor in de bergen van Hyperborea (mythisch land in het noorden). Ze haten paarden en mensen. Experimentator (een boek van een onbekende schrijver) zegt dat griffioenen een agaatsteen in hun nest leggen, vanzelfsprekend omdat ze daar profijt van hebben. Het kan niet ontkend worden dat God deze steen heeft geschapen en hem kracht heeft gegeven tot heil van de mensheid'. Aldus Jacob van Maerlant. Volgens de augustijner monnik (later dominicaan en wijbisschop zonder bisdom) Thomas van Cantimpré (1201 -1272) was de griffioen opgenomen in de lijst van onreine dieren in het Oude Testament. Onrein betekende 'wat je niet mag eten'. Hij schreef in het Latijn een encyclopedie die gebruikt werd als basis voor latere encyclopedieën. Het *Liber de natura rerum*, 'Boek over de natuur der dingen', werd opgetekend tussen ongeveer 1230 en 1245. Het boek van Van Maerlant (1235 – ca. 1300), *Der naturen bloeme*, is een bewerking ervan in het Middelnederlands. Zijn kennis over de griffioen ontleende Thomas waarschijnlijk aan oude Romeinse en Griekse bronnen.

Vroegere cultuurperioden

Opvallend vind ik dat we de griffioen in alle bekende (Europees-Aziatische) cultuurtijdperken van de mensheid kunnen tegenkomen. Van wel 5 à 10.000 jaar geleden tot en met vandaag de dag. Dat is toch wel wonderlijk. In teruggaande volgorde in de tijd kunnen we volgens één van de voorkomende indelingen de volgende tijdperken onderscheiden:

- de Nieuwe tijd vanaf het einde van de Middeleeuwen (15e eeuw);
- het Griek-Latijns-Middeleeuwse tijdperk (ca. 750 v.Chr. – ca 1420 n. Chr.);
- de Egyptisch-Chaldeeus-Assyrische tijdperk (2900 – 750 v. Chr.);
- Oud-Perzische cultuurtijdperk (5000 – 2900 v. Chr.);
- Oud-Indische cultuurtijdperk (7200 – 5000 v. Chr.).

Als je in die perioden duikt, kan je vele bronnen voor de griffioen vinden, zowel geschreven in mythen en sagen als in overgeleverde beelden, mozaïeken en andere voorwerpen e.d. Om nog enkele voorbeelden daarvan te noemen:

- In de 'Midsummer Night's Dream' van Shakespeare (1564 - 1616) vinden we:

'Run when you will, the story shall be chang'd.
Apollo flies, and Daphne holds the chase.
The dove pursues the griffin; the mild hind.
Makes speed to catch the tiger'.
'Vlied, als ge wilt en zie een ommekeer.
Apollo vlucht en Daphne jaagt hem na
De duif vervolgt **de grijp**, de zachte hinde
IJt op de tijger los.'

Vervolgblad nieuwsbrief Stichting 'De Grijpvogel'

- Hildegard van Bingen (1098 – 1179) was een Duitse benedictijner abdis, geldt als eerste vertegenwoordigster van de Duitse middeleeuwse mystiek en was onder meer actief op het gebied van religie, kosmologie, wetenschappen, filosofie, muziekcompositie, poëzie, plantkunde en taalkunde. Zij weet kennelijk ook intieme details van de griffioenen, want zij schrijft, dat het vrouwtje, als ze in verwachting is, een grot zoekt met een nauwe opening maar ruim van binnen. Daarin bouwt ze een nest, waarin ze 3 grote eieren legt, ter grootte van die van een struisvogel. Ze beschermt ze bijzonder goed.
- Een 9e eeuwse Iers schrijver Stephen Scotus nam aan dat griffioenen strikt monogaam waren. Ze trouwden voor het leven en als een partner stierf, bleef de ander alleen voor de rest van het leven en ging niet naar een nieuw maatje op zoek. Door zijn schrijven maakte de kerk de griffioen tot symbool van echtelijke trouw. Omdat in het dier een landdier en een luchtdier verenigd waren, werd de griffioen ook symbool voor Jezus Christus met zijn goddelijke en menselijke natuur. <http://www.bovenlichten.net/id163.html>. Isidoor van Sevilla (560 - 636), aartsbisschop van Sevilla en encyclopedie-schrijver zegt in dit verband in zijn Etymologiae: 'Christus is leeuw, omdat hij heerst en kracht bezit, en adelaar, omdat hij na zijn opstanding naar de hemel opstijgt'.
- Op onderstaande afbeelding zien we een stukje balustrade uit de kathedraal van Cividale (Lombardije, Italië) van ca. 740 na Chr. Het is door een Germaanse steenhouwer in marmer gehouwen. In de hoeken zijn de vier evangelisten uitgebeeld door hun symbolen: linksboven: Johannes (arend), vervolgens met de zon mee: Mattheus (mens), Marcus (leeuw) en Lucas (stier). In het midden zien we het kruis met daaronder 2 levensbomen (hier als verwijzing naar Genesis). Daaronder slangenkoppen (?), geleidevogels en griffioenen.

- Volgens de Griekse mythologie was de wagen van Phoibos Apollo, de god van het licht, met griffioenen bespannen;

Vervolgblad nieuwsbrief Stichting 'De Grijpvogel'

- Alexander de Grote (356 - 323 v.Chr.) zou op een griffioen geprobeerd hebben om de grenzen van de hemel binnen te dringen;

- De Grieken wisten van de historicus Herodotus (ca. 485 v.Chr. - 425/420 v.Chr.) dat er 'achter de bronnen van de Nijl' reuzenvogels huisden die gemakkelijk een mens mee de lucht in kon voeren.
- In de Egyptische mythologie wordt de griffioen reeds ca 3000 jaar v. Chr. getypeerd als een hemels wezen dat nauw verbonden was met de zon. Kennelijk is het beeld van de griffioen vanuit het verre oosten via reizen en handel e.d. in de loop van de geschiedenis steeds verder naar het westen toe bekend geworden en op waarde geschat.

De griffioen en de Cherubijnen

Er lijkt een geheimzinnige verbinding te bestaan tussen de Cherubijnen als hogere engelwezens en de griffioen. Hieronder probeer ik dit verband inzichtelijk te maken. In de 7^e nieuwsbrief schreef ik:

'De naam 'griffioen' gaat terug naar het latijnse *gryps of gryp(h)is* (Grieks > *grúps*) = "grijp, griffioen, fabelachtige vogel". Men zoekt de oorsprong wel in het assyrische *k rub*: een beeld met leeuwenklauwen, stierenlichaam, vleugels en een mensenhoofd', zoals te zien aan de muren van Assyrische paleizen. Het woord *k rub* heeft verwantschap met *cherub*, *cherubim* en *cherubijn*. Cherubijnen worden in de hiërarchieën van hogere engelwezens vaak in één adem genoemd met Serafijnen en Tronen'.

Indrukwekkend zijn de cherubijnen vooral in de visioenen van de profeet Ezechiël uit het Oude Testament. Zij verschijnen op de storm uit het noorden in een vurige gloed en lijken op mensen, maar ieder van hen heeft vier gezichten, namelijk van een mens of engel, van een leeuw, van een stier en van een adelaar. Ze hadden vier vleugels waarvan twee om te vliegen en twee om het lichaam te bedekken. Onder die vleugels hebben ze een groot aantal handen. Zij zweven heen en weer met de snelheid van de bliksem en op hun vleugels rust de wagentroon van God, blinkend als saffier en door een regenboog overwelfd.

In oude mythologie van Mesopotamië ('Tweestromenland' tussen de rivieren de Eufraat en de Tigris in het huidige Irak) werd de god Ninurta afgebeeld met de vier vleugels van de cherubijnen of Cherubim.

Ook in Openbaringen 4 van de evangelist Johannes wordt gewag gemaakt van vier dieren die naast de troon van God staan. Deze dieren zijn vervolgens attributen geworden van de vier Evangelisten. Hierin wordt de Johannes weergegeven als een adelaar, Lucas als een stier, Marcus als een leeuw en Mattheüs als een engel.

Het zijn de vier karakteristieke hoofdvormen waarin de Cherubim tot uitdrukking kwamen. Men las deze vier als het ware in de dierenriem in het universum. Deze

vier Cherubimgestalten hadden aan beide zijden een soort nakomelingen of begeleiders, zodat er twaalf hemelse machten tot hun rijk behoorden. Tot in onze tijd wordt de dierenriem in twaalf sterrenbeelden uitgedrukt, hoewel wij daarin de Cherubim als zodanig niet meer herkennen.

Verre voorouders van de mensheid van wie verondersteld werd dat zij nog een bewustzijn hadden van oeroude tradities, hebben de Cherubim vanuit hun herinnering afgebeeld als merkwaardige gevleugelde dieren met verschillend gevormde hoofden: een gevleugeld leeuwbeeld, een gevleugeld adelaarsbeeld, een gevleugeld beeld van de stier en de gevleugelde mens. In vier verschillende gestalten zijn ze ons bekend geworden met de namen Stier, Leeuw, Adelaar en Mens. Niet dat men toen de mensentypen zag als volledig gelijkend op het uiterlijk van de tegenwoordige dieren en de mens, maar de indruk die men van de beelden had, roept wel associaties op met hoe wij als moderne mensen deze tegenwoordig zien. Zo zag men bijvoorbeeld het beeld van mensen die zich niet zo in de aardse wereld thuis voelden als adelaarsstypen. In tegenovergestelde zin vergeleek men mensen die bijvoorbeeld de indruk wekten over een grote eetlust en een sterk voortplantingsvermogen te beschikken met het beeld van de stier. Ook verbeelde men de oorspronkelijk zich ontwikkelende mens in de loop van de tijd in allerlei combinaties van diertypen. In die combinaties werden zowel eigenschappen tot uitdrukking gebracht in vierledige zin zoals bij de sfinx (mens, adelaar, leeuw en stier), als in drie- en tweeledige zin. (In de tweede nieuwsbrief noemde ik een aantal van deze hybridische wezens, zoals ze worden genoemd).

Enkele voorbeelden:

- Over de griffioen wordt meestal gesproken als over een wezen bestaande uit de combinatie adelaar-leeuw. Soms wordt bij nadere beschouwing verondersteld dat een griffioen ook de oren heeft van een paard en de schubben van een vis.

- Garoeda: half mens en half adelaar;
  - Minotauros: man met het hoofd van een stier;
  - Pegasus: gevleugeld paard;
  - Zeemeermin: vrouw met vissenstaart;
  - Harpijen: roofvogels met vrouwenhoofd;
- Het beeld van het dierenriemteken de Boogschutter werd in vroeger tijden (en ook tegenwoordig nog) wel afgebeeld als centaur: mens en paard

Middeleeuwse muurschildering

Enkele voorlopige(!) conclusies

- Het beeld van het wezen van de griffioen heeft historisch gezien zijn oorsprong mogelijk in Azië in het heel verre verleden (Skythië/India). Via reizen en handel e.d. is het beeld in de loop van duizenden jaren ook in het westen van Europa beland. Tijdens mijn speurtocht heb ik nog geen griffiöenen aangetroffen in het oorspronkelijke Noord, Midden en Zuid Amerika en Australië.
- Geesteswetenschappelijk en theologisch wordt verondersteld dat de griffioen is af te leiden van de Cherubijnen als hoge engelwezens die gekend werden in de vier beelden van stier, leeuw, adelaar en mens. Deze liggen ten grondslag aan wat wij tegenwoordig de kosmische dierenriem noemen. Mogelijk werden deze volgens diverse (ook oude) bronnen door mensen met hun vroege dromende oerbewustzijn daadwerkelijk 'schouwend' waargenomen.
- De ontwikkeling van karaktereigenschappen van de mens werd in de loop van duizenden jaren met name in het Egyptisch-Chaldeeuwse-Assyrische cultuurtijdperk en het Grieks-Latijnse tijdperk zinnebeeldig en kunstzinnig uitgedrukt in diverse combinaties van hybridische dierwezens als centaur, sfinx, griffioen, harpijen e.d. In de latere geschiedenis vervaagden deze beelden steeds meer in mythische verhalen, sagen, fantastische vertellingen en symboliek. Bijvoorbeeld werd de griffioen aan het einde van de Middeleeuwen symbool voor de combinatie van hemelse en wereldlijke macht van bisschoppen; voor andere machthebbers, zoals vorsten en Stellingwerper stellingen werd de griffioen symbool voor de combinatie van eigenschappen van 'hoofd en hart', van verstand en gemoed.
- Na het doorbreken van de natuurwetenschap bleef er van de oorspronkelijke realiteitswaarde uiteindelijk weinig tot niets meer over. Bijvoorbeeld de griffioen is in deze tijd (voor wie hem nog kent) nog slechts een naam voor een fantasiewezen, een fabeldier, bestaande uit een combinatie van een adelaar en een leeuw (plus eventueel de oren van een paard en schubben van een vis).

Stichting 'De Grijpvogel'/Frans Wuijts/oktober 2012